

به نام خدا



وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

(ایرانداک)

خلاصه گزارش برای پژوهشگران

تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی

۱۳۹۶

علیرضا ثقه‌الاسلامی

معرفی پژوهش

این طرح پژوهشی به دنبال ارائه منشوری اخلاقی در حوزه فعالیت‌های پژوهشی مرتبط با فضای مجازی و هدایت چالش‌های اخلاقی در پژوهش‌های مجازی است. در این طرح به معرفی فرآیند و راهکاری تجویزی برای هدایت اخلاقی فعالیت‌های پژوهشی محققان در فضای مجازی پرداخته و گزارش مذکور به عنوان طرحی نمونه‌ای (پایلوت) و در قالب کدها یا منشوری اخلاقی ارائه شده است.

بر این اساس، گزارش طرح با عنوان «تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی» تحت رویکردی تجویزی و مبتنی بر روش‌شناسی اقدام‌پژوهی ارائه گردیده است. در چارچوب این روش‌شناسی تلاش شد منشوری اخلاقی در حوزه فعالیت‌های پژوهشی اینترنتی برای کانون درستی و اخلاق پژوهش ایران (کیان) تهیه و تنظیم گردد. بر این اساس، طرح مذکور مبتنی بر روش اقدام‌پژوهی تهیه و تدوین گردید. مطابق با این روش، فرآیند گام به گام برای تهیه و تدوین منشور اخلاقی در چهار مرحله تحقق می‌یابد: (۱) گام تشخیص، (۲) گام برنامه‌آقدام، (۳) گام انجام اقدام و (۴) گام ارزیابی اقدام. این مراحل چرخه اقدام‌پژوهی برای تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی تشکیل می‌دهند.

اهداف طرح عبارتند از: (۱) تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی برای تسهیل و ترغیب اساتید، دانشجویان و پژوهشگران پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران در جهت سازمان‌دهی اخلاقی فعالیت‌های پژوهشی مرتبط؛ (۲) هم‌افزایی و ارتقای توانایی‌های نظری و عملی طرح کیان با همکاری و مشارکت دست‌اندرکاران آن در تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی به عنوان طرحی نمونه‌ای (پایلوت) و استفاده از این توانایی‌ها در سایر اهداف طرح کیان؛ (۳) معرفی فرآیند گام به گام و پیشنهاد راه‌کاری تجویزی به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی.

روش پژوهش

طرح مذکور مبتنی بر روش اقدام‌پژوهی تدوین و در چهار مرحله تحقق می‌یابد: (۱) گام تشخیص، (۲) گام برنامه‌آقدام، (۳) گام انجام اقدام و (۴) گام ارزیابی اقدام. این مراحل چرخه اقدام‌پژوهی برای تهیه و تدوین منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی تشکیل می‌دهند.

در گام تشخیص، مسائل و موضوعات اخلاق پژوهش در فضای مجازی به صورت کتابخانه‌ای گردآوری شد. در گام برنامه‌آقدام، کار گروهی تخصصی در هسته مرکزی کانون درستی و اخلاق پژوهش ایران (کیان) تشکیل گردید تا «پیش‌نویس منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی» مورد نقد و بررسی قرار بگیرد. در گام انجام اقدام، نسخه پیشنهادی «منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی» از طرف کیان به پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران ارائه گردید تا پس از ابلاغ سازمانی آن، فرآیند ارزیابی و دیده‌بانی اخلاقی برای تحقق اهداف سند فراهم شود. و در گام ارزیابی اقدام، پس از ابلاغ سازمانی منشور مذکور، در چارچوب اصول و موازین اخلاقی منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی، ممیزی اخلاقی به منظور بررسی و ارزیابی رفتارهای اخلاقی در پژوهش‌های اینترنتی سازمان بررسی می‌گردد. این ممیزی اخلاقی را می‌توان به عنوان فرآیندی قابل‌بازبینی برای شناسایی، اندازه‌گیری، گزارش و کمک به ارتقاء سلامت اخلاقی در پژوهش‌های اینترنتی سازمان در نظر گرفت. پس از ارزیابی برنامه اقدام در بازه‌های زمانی مناسب و در چرخه اقدام‌پژوهی، محقق می‌تواند موازین و کدهای

اخلاقی تدوین شده در گام اول را با حضور گروهی دیگر از کارشناسان و صاحب نظران و طی جلسات یا در قالب نظرخواهی های متعددی مورد بازنگری قرار دهد.

یافته‌ها

پس از مطالعه نزدیک به ۱۵ سند فراملی و بین‌المللی در حوزه اخلاق پژوهش در فضای مجازی یا اخلاق پژوهش اینترنتی و استخراج موازین و کدهای اخلاقی در پژوهش‌های اینترنتی، پیش‌نویس «منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی» تدوین گردید. سپس، مفاد این منشور در طی دو جلسه و به مدت ۶ ساعت در کارگروه اخلاق پژوهش کیان بحث و بررسی شد و به عنوان برنامه اقدام در قالب نه فصل و ۱۵ بند به تأیید رسید. این سند در چارچوب اصول هشت‌گانه منشور اخلاق پژوهش و ذیل فصل‌های نه‌گانه (شامل ۴۴ بند) «منشور و موازین اخلاق پژوهش (۱۳۹۰)» وزارت عتف تهیه و تنظیم گردیده است. هدف از این کار، حفظ انسجام در اصول اخلاقی، سازگاری در موازین و کدهای اخلاقی، و نظام‌مند بودن منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی در چارچوب سند اخلاق پژوهش وزارت عتف است. بر این اساس، منشور اخلاق پژوهش کیان در فضای مجازی با وجود استقلال محتوایی می‌تواند به عنوان نسخه متممی برای «منشور و موازین اخلاق پژوهش (۱۳۹۰)» معرفی گردد که شامل موازین اخلاقی توسعه‌یافته‌ای برای راهنمایی محققان در پژوهش‌های اینترنتی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی به دنبال تسهیل و ترغیب اساتید، دانشجویان و پژوهشگران پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران برای سامان‌دهی و ارتقاء سلامت اخلاقی فعالیت‌های پژوهشی در فضای مجازی است. هم‌چنین در فرآیند تهیه و تنظیم این منشور، هم‌افزایی و ارتقاء توانایی‌های نظری و عملی دست‌اندرکاران کانون درستی و اخلاق پژوهش ایران (کیان) مد نظر قرار گرفته است. منشور اخلاق پژوهش در فضای مجازی به عنوان طرحی نمونه‌ای (پایلوت)، هدف نهایی خود را معرفی فرآیندی گام به گام برای تدوین منشورهای اخلاق پژوهش به‌طور عام و پیشنهاد راهکاری تجویزی به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به‌طور خاص قرار داده است.